AGROSANOAT VA "YASHIL IQTISODIYOT" ISLOHOTLARINI MEDIADA YORITISHNING EKOLOGIK-IQTISODIY KONSEPSIYALARI

ECOLOGICAL AND ECONOMIC CONCEPTS OF MEDIA COVERAGE OF AGRO-INDUSTRIAL AND "GREEN ECONOMY" REFORMS

Muallif: Kadirov Xayot Sharipovich [1]
Affiliyatsiya: Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, professor [1]
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23530338

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada agrosanoat majmui va "yashil iqtisodiyot" islohotlarini ommaviy axborot vositalarida yoritishning ekologik-iqtisodiy konsepsiyalari tadqiq etiladi. Barqaror rivojlanish, "yashil" iqtisodiyot, aylanma iqtisodiyot, ekotizim xizmatlari va resurs samaradorligi konsepsiyalarining media diskursida qanday freymlar orqali talqin qilinishi tahlil qilinadi. Ekologik kommunikatsiya nazariyasi asosida "muammoga e'tibor sikli", "muvozanat tarafkashlik sifatida" va "yashil bo'yash" (greenwashing) hodisalarining iqtisodiy jurnalistikaga ta'siri ko'rib chiqiladi. O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tish bo'yicha belgilangan maqsadli ko'rsatkichlar hamda qayta tiklanuvchi energetika va suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish natijalari misolida islohotlarni dalillarga asoslangan holda yoritish metodikasi asoslab beriladi. Media materiallarining sifatini baholash mezonlari tizimi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, agrosanoat majmui, ekologik jurnalistika, barqaror rivojlanish, freyming, yashil bo'yash, qayta tiklanuvchi energiya, suv tejovchi texnologiyalar, ekologik kommunikatsiya

ABSTRACT

This article examines the ecological and economic concepts underlying media coverage of reforms in the agro-industrial complex and the "green economy". It analyzes how the concepts of sustainable development, green economy, circular economy, ecosystem services and resource efficiency are interpreted through frames in media discourse. Drawing on environmental communication theory, the article considers the influence of the "issue-attention cycle", "balance as bias" and greenwashing on economic journalism. Using Uzbekistan's targets for the transition to a green economy and the results of introducing renewable energy and water-saving technologies as examples, a methodology for evidence-based coverage of reforms is substantiated. A system of criteria for assessing the quality of media materials is proposed.

Keywords: green economy, agro-industrial complex, environmental journalism, sustainable development, framing, greenwashing, renewable energy, water-saving technologies, environmental communication

Iqlim oʻzgarishi, suv tanqisligi va yer resurslarining degradatsiyasi sharoitida “yashil” iqtisodiyotga oʻtish Oʻzbekiston uchun ekologik zarurat bilan bir qatorda iqtisodiy rivojlanishning strategik yoʻnalishiga aylandi. Bu jarayon ayniqsa agrosanoat majmuiga bevosita ta'sir koʻrsatadi, chunki qishloq xoʻjaligi mamlakatdagi suv resurslarining asosiy iste'molchisi va aholining katta qismi uchun daromad manbai hisoblanadi. Islohotlarning muvaffaqiyati esa koʻp jihatdan jamoatchilikning ularni qanday tushunishi va qoʻllab-quvvatlashiga bogʻliq. Fermer suv tejovchi texnologiyaning iqtisodiy samarasini, iste'molchi esa qayta tiklanuvchi energiyaning tariflarga ta'sirini aynan OAV orqali bilib oladi.

Oʻzbekistonda bu sohaning strategik asoslari izchil shakllantirildi va ular “Oʻzbekiston – 2030” strategiyasida ham ustuvor yoʻnalish sifatida mustahkamlandi [6]. Prezidentning 2019-yil 4-oktyabrdagi PQ-4477-son Qarori bilan 2019–2030-yillar davrida “yashil” iqtisodiyotga oʻtish strategiyasi tasdiqlandi [1], 2019-yil 23-oktyabrdagi PF-5853-son Farmon bilan esa 2020–2030-yillarga moʻljallangan Qishloq xoʻjaligini rivojlantirish strategiyasi qabul qilindi [2]. 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son Qaror 2030-yilgacha boʻlgan maqsadli koʻrsatkichlarni aniqlashtirdi: qayta tiklanuvchi energiya manbalari quvvatini 15 GVt ga oshirib, ularning elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushini 30 foizdan oshirish, yalpi ichki mahsulot birligiga energiya sarfini 30 foizga kamaytirish, issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasiga nisbatan 35 foizga qisqartirish va 1 mln gektargacha maydonda suv tejovchi sugʻorish texnologiyalarini joriy etish belgilandi [3; 17].

Biroq bu murakkab islohotlarni yoritishda OAV bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ekologik va iqtisodiy jarayonlar uzoq muddatli boʻlib, ularning natijalari koʻpincha bir necha yildan keyin namoyon boʻladi, yangiliklar jurnalistikasi esa tezkor voqealarga yoʻnaltirilgan. Natijada islohotlar yoki faqat rasmiy hisobotlar asosida tantanali ohangda, yoki aksincha, ayrim muammolar orqali salbiy tarzda yoritiladi. Shu sababli agrosanoat va “yashil” iqtisodiyot islohotlarini mediada yoritishning ilmiy asoslangan konseptual va metodik asoslarini ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

“Yashil” iqtisodiyot konsepsiyasining nazariy asoslari D. Pirs, A. Markandya va E. Barbier tomonidan ishlab chiqilgan. Ular atrof-muhitni iqtisodiy qiymatga ega kapital sifatida baholash va uning yemirilishini iqtisodiy hisobga kiritish zarurligini asoslagan [7]. BMTning Atrof-muhit dasturi “yashil” iqtisodiyotni ekologik xavflar va resurs tanqisligini sezilarli darajada kamaytirgan holda inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiruvchi iqtisodiyot sifatida ta'riflaydi [8]. K. Reyvort esa “donut” modelida iqtisodiy faoliyat ijtimoiy ehtiyojlarning quyi chegarasi va sayyoraning ekologik imkoniyatlarining yuqori chegarasi oraligʻida boʻlishi lozimligini koʻrsatadi [9].

Ekologik kommunikatsiya nazariyasida E. Daunsning “muammoga e'tibor sikli” konsepsiyasi muhim ahamiyatga ega. Unga koʻra, ekologik muammolarga jamoatchilik e'tibori bosqichma-bosqich koʻtarilib, soʻngra yechimning qiyinligi va qimmatligi anglangach pasayib ketadi [10]. M. va J. Boykofflar esa iqlim oʻzgarishi haqidagi materiallarda jurnalistik “muvozanat” tamoyilining mexanik qoʻllanishi ilmiy

konsensus va ozchilik fikrini teng darajada koʻrsatib, auditoriyani chalgʻitishini aniqlagan va bu hodisani “muvozanat tarafkashlik sifatida” deb atagan [11]. A. Xansen ekologik muammolarning “ijtimoiy qurilishi”da OAVning rolini tahlil qilib, ommaviy axborot vositalari qaysi muammolar jamiyat uchun dolzarb deb hisoblanishini belgilashini koʻrsatgan [12]. T. Layon va J. Maksvell esa kompaniyalarning ekologik faoliyati haqida tanlab axborot berish – “yashil boʻyash” hodisasini iqtisodiy jihatdan modellashtirgan [13]. R. Koks va F. Pezzullo ekologik kommunikatsiyani jamoatchilikning atrof-muhitga oid qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirokini ta'minlovchi vosita sifatida koʻradi [14].

Ushbu nazariy yondashuvlar asosida “yashil” iqtisodiyotning asosiy ekologik-iqtisodiy konsepsiyalari va ularning media diskursida talqin qilinish freymlari tasniflandi (1-jadval).

1-jadval

“Yashil” iqtisodiyot konsepsiyalari va ularning media diskursidagi freymlari

Konsepsiya	Mazmuni	Mediadagi tipik freym	Buzib talqin qilish xavfi
Barqaror rivojlanish	Iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik maqsadlar muvozanati	Umumiy taraqqiyot	Mazmunsiz shiorga aylanish
Resurs samaradorligi	Mahsulot birligiga suv, energiya va yer sarfini kamaytirish	Tejamkorlik va foyda	Faqat iqtisodiy foyda bilan cheklanish
Qayta tiklanuvchi energiya	Quyosh, shamol, gidroenergetika hisobiga ishlab chiqarish	Texnologik yutuq, investitsiya	Tarif va infratuzilma muammolarini tushirib qoldirish
Aylanma iqtisodiyot	Chiqindilarni qayta ishlash va resurslarni qayta foydalanish	Ekologik mas'uliyat	Yakka loyihani tizimli oʻzgarish sifatida taqdim etish
Ekotizim xizmatlari	Tabiatning iqtisodiy qiymatini hisobga olish (tuproq, suv, oʻrmon)	Tabiatni asrash	Iqtisodiy oʻlchovsiz hissiy yoritish
Iqlim oʻzgarishiga moslashish	Qishloq xoʻjaligini qurgʻoqchilik va issiqlikka moslashtirish	Tahdid va falokat	Qoʻrquv uygʻotib, yechimlarni koʻrsatmaslik

Jadvaldan koʻrinadiki, har bir konsepsiya media diskursida ma'lum bir freym orqali talqin qilinadi va bu freym ekologik-iqtisodiy jarayonning ayrim jihatlarini ajratib koʻrsatgan holda boshqalarini soyada qoldiradi. Masalan, qayta tiklanuvchi energiya koʻpincha yangi quvvatlarni ishga tushirish tadbirlari orqali yoritiladi, biroq ularning energetika tizimiga integratsiyasi, tariflarga ta'siri va zaxira quvvatlariga ehtiyoj kabi masalalar kam tahlil qilinadi.

Islohotlarni dalillarga asoslangan holda yoritishda maqsadli koʻrsatkichlarni amaldagi natijalar bilan solishtirish samarali usul hisoblanadi. 2-jadvalda Oʻzbekistonda “yashil” iqtisodiyotga oʻtishning ayrim yoʻnalishlari boʻyicha belgilangan maqsadlar va erishilgan natijalar keltirilgan.

2-jadval

Oʻzbekistonda “yashil” iqtisodiyotga oʻtishning ayrim koʻrsatkichlari

Yoʻnalish	Belgilangan maqsad	Erishilgan natija	Manba
Qayta tiklanuvchi manbalar ulushi (elektr ishlab chiqarishda)	2030-yilgacha 30 % dan ortiq	2025-yilda gidroenergetika bilan birga qariyb 20 % (16,8 mlrd kVt·soat)	[3; 15]
Quyosh va shamol elektr stansiyalari ishlab chiqarishi	2030-yilgacha qoʻshimcha 15 GVt quvvat	2025-yilda 10,5 mlrd kVt·soatdan ortiq (2,1 barobar oʻsish)	[3; 15]
Suv tejovchi sugʻorish texnologiyalari	2030-yilgacha 1 mln gektargacha (PQ-436); 2028-yilgacha 3,5 mln gektar (yangilangan maqsad)	2,6 mln gektar – sugʻoriladigan yerlarning 60 % (2017-yilda qariyb 19 ming gektar)	[3; 16]
Issiqxona gazlari chiqindilari	2010-yil darajasiga nisbatan 35 % ga qisqartirish	2025-yilda qayta tiklanuvchi energetika hisobiga qariyb 4,7 mln tonna zararli chiqindining oldi olingan	[3; 15]

Ushbu ma'lumotlar jurnalistik tahlil uchun bir nechta muhim xulosalarni beradi. Birinchidan, suv tejovchi texnologiyalar boʻyicha amaldagi natija 2022-yilda belgilangan 2030-yilgi maqsaddan ancha oshib ketgan va maqsad yangilangan. Bunday hollarda jurnalist faqat “reja oshirib bajarildi” degan xulosa bilan cheklanmasdan, joriy etilgan texnologiyalarning amalda qanchalik ishlatilayotgani, fermerlar uchun iqtisodiy samarasi va subsidiyalar hajmi kabi savollarni ham tahlil qilishi lozim. Ikkinchidan, qayta tiklanuvchi energiya ulushi boʻyicha koʻrsatkichlar talqinida gidroenergetika kiritilgan va kiritilmagan hisoblarni farqlash zarur, aks holda auditoriya notoʻgʻri xulosaga kelishi mumkin. Uchinchidan, chiqindilarning oldini olish boʻyicha keltirilgan koʻrsatkich yillik natija boʻlib, uni 2010-yilga nisbatan belgilangan foizli maqsad bilan bevosita solishtirib boʻlmaydi.

Agrosanoat sohasini yoritishda esa ekologik-iqtisodiy yondashuvning ahamiyati yanada ortadi. Fermer xoʻjaligi uchun suv tejovchi texnologiya avvalo iqtisodiy qaror hisoblanadi: uning dastlabki xarajatlari, davlat subsidiyasi, hosildorlikka ta'siri va qoplash muddati fermerning tanlovini belgilaydi. Shu sababli bunday materiallarda ekologik foyda bilan birga iqtisodiy hisob-kitoblar, fermerlarning shaxsiy tajribasi va mustaqil ekspertlar bahosi berilishi lozim. Faqat rasmiy hisobotlar asosida tayyorlangan material Daunsning “e'tibor sikli”

bosqichlaridan birida qolib ketadi va auditoriyada islohotga nisbatan barqaror qiziqish uyg‘otmaydi.

Korporativ sektorni yoritishda “yashil bo‘yash” xavfini hisobga olish zarur. Kompaniyalar va loyiha tashabbuskorlari ekologik yutuqlarni bo‘rttirib, salbiy ta'sirlarni tushirib qoldirishi mumkin. Jurnalist bunday hollarda ekologik da'volarni mustaqil manbalar, xususan, ekologik ekspertiza xulosalari, atrof-muhit holati monitoringi ma'lumotlari va mahalliy aholining fikri bilan tekshirishi kerak. “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonun [4] va “Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun [5] bunday ma'lumotlarni olishning huquqiy asoslarini yaratadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, agrosanoat va “yashil” iqtisodiyot islohotlari haqidagi media materiallarining sifatini quyidagi mezonlar asosida baholash maqsadga muvofiq: ma'lumotlarning birlamchi manbaga havola bilan berilishi; maqsadli ko‘rsatkichlarning amaldagi natijalar bilan solishtirilishi; ekologik va iqtisodiy oqibatlarning birgalikda tahlil qilinishi; manbalarning xilma-xilligi (rasmiy, ekspert, fermer, mahalliy aholi); ilmiy konsensusning to‘g‘ri aks ettirilishi; muammo bilan birga yechim yo‘llarining ko‘rsatilishi.

Xulosa qilib aytganda, agrosanoat va “yashil” iqtisodiyot islohotlarini mediada yoritish ekologik va iqtisodiy jarayonlarning uzviy bog‘liqligini hisobga oluvchi konseptual yondashuvni talab etadi. O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energetika va suv tejovchi texnologiyalar sohasida sezilarli natijalarga erishilgan bo‘lib, ular jamoatchilikka aniq raqamlar va tahlil asosida yetkazilishi lozim. Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

birinchidan, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi ko‘rsatkichlarining bajarilishi to‘g‘risidagi ma'lumotlarni yagona ochiq platformada, maqsadli va amaldagi qiymatlarni solishtirish imkoniyati bilan muntazam e'lon qilish;

ikkinchidan, jurnalistlar uchun ekologik-iqtisodiy jurnalistika bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish va ularga energetika, suv xo‘jaligi hamda iqlim fanlari mutaxassislarini jalb qilish;

uchinchidan, tahririyatlarda “yashil” loyihalar va korporativ ekologik da'volarni tekshirish bo‘yicha ichki standartlarni joriy etish;

to‘rtinchidan, hududiy OAVda fermerlar uchun suv tejovchi texnologiyalar va iqlimga moslashish bo‘yicha amaliy, iqtisodiy hisob-kitoblarga asoslangan rukn va dasturlarni rivojlantirish;

beshinchidan, oliy ta'lim muassasalarining jurnalistika yo‘nalishlari o‘quv dasturlariga ekologik kommunikatsiya va barqaror rivojlanish iqtisodiyoti asoslari fanlarini kiritish.

Mazkur takliflarning amalga oshirilishi “yashil” iqtisodiyot islohotlari yuzasidan jamoatchilikning xabardorligi va ishtirokini oshirishga, agrosanoat sohasida ekologik barqaror amaliyotlarning keng tarqalishiga hamda iqtisodiy jurnalistikaning tahliliy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4477-son Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5853-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
5. O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 9-dekabrdagi “Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz
7. Pearce D., Markandya A., Barbier E.B. Blueprint for a Green Economy. – London: Earthscan, 1989. – 192 p.
8. UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. – Nairobi: United Nations Environment Programme, 2011. – 631 p.
9. Raworth K. Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. – London: Random House Business, 2017. – 384 p.
10. Downs A. Up and Down with Ecology: The “Issue-Attention Cycle” // The Public Interest. – 1972. – No. 28. – P. 38–50.
11. Boykoff M.T., Boykoff J.M. Balance as Bias: Global Warming and the US Prestige Press // Global Environmental Change. – 2004. – Vol. 14, No. 2. – P. 125–136.
12. Hansen A. Environment, Media and Communication. 2nd ed. – London: Routledge, 2019. – 272 p.
13. Lyon T.P., Maxwell J.W. Greenwash: Corporate Environmental Disclosure under Threat of Audit // Journal of Economics & Management Strategy. – 2011. – Vol. 20, No. 1. – P. 3–41.
14. Cox R., Pezzullo P.C. Environmental Communication and the Public Sphere. 5th ed. – Thousand Oaks: SAGE, 2018. – 432 p.
15. Elektr energiyasi ishlab chiqarish 2025-yilda // Spot.uz. – 2026-yil 3-yanvar. – URL: https://www.spot.uz/oz/2026/01/03/electricity-generation/
16. Suv tejovchi texnologiyalar 2,6 mln gektarga yetdi // Spot.uz. – 2026-yil 4-fevral. – URL: https://www.spot.uz/oz/2026/02/04/water-saving/
17. O‘zbekiston qanday qilib “yashil” iqtisodiyotga o‘tadi // Norma.uz. – 2022.